

JAUME AURELL I CARDONA

*ESPAI SOCIAL I ENTORN FÍSIC DEL MERCADER BARCELONÍ**

El mercader barceloní va ser un dels protagonistes de l'evolució de Catalunya durant l'època baix-medieval, i un dels seus elements més dinàmics. La seva actuació va ser determinant tant en els afers interns que va viure el Principat durant aquells segles, com en la vessant externa, concretada en l'expansió per la Mediterrània.

En aquest article pretenem analitzar la figura del mercader des de dos punts de vista. En primer lloc, estudiar-lo des del prisma de la seva configuració com a grup social –espai que ocupava dins l'estructura de la ciutat, manifestat en l'expressió «estament mercantil»–. En segon lloc, des del punt de vista del seu entorn quotidià, que es concreta en tres cercles ben determinats i unitaris: la ciutat –mercader, «ciutadà de Barcelona»–, el barri de Santa Maria del Mar –nucli central de l'activitat dels mercaders– i l'ambient familiar –la llar del mercader–.

Per aquestes reflexions, hem escullit com a font documental principal, els inventaris post mortem dels mercaders barcelonins de la primera meitat del segle XV. L'estament mercantil ja està, en aquesta època, plenament configurat i ha adquirit una maduresa com a grup social específic que el fan susceptible d'un estudi monogràfic. Els inventaris –com a testimonis objectius de la vida material del mercader–, ens ajudaran a treure unes primeres conclusions sobre els aspectes apuntats.

CONTEXTUALITZACIÓ

Després dels segles de creixement, la Corona d'Aragó mostrà símptomes d'esgotament durant el segle XIV i entrà en una època de crisi al segle XV, amb la

* Vull agrair sincerament l'ajut rebut del Dr. Antoni Riera Melis, sense el qual no hagués estat possible aquesta recerca.

Abreviatures emprades: AHPB, Arxiu Històric de Protocols de Barcelona; ACB, Arxiu Capítular de la Catedral de Barcelona; AHCB, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona; APP, Arxiu de la Parròquia del Pi.

subsegüent guerra civil (1462-1472), que assolà el Principat i va concloure definitivament l'expansió per la Mediterrània.¹ La política de redreç, duta a terme per Ferran II,² va fer possible una mínima recuperació de l'activitat comercial i econòmica, però Catalunya va entrar als segles moderns seriamment malmesa, amb una atonia de la que no es recuperarà fins molt temps després.

En tot aquest procés, els mercaders van tenir un paper preponderant. Tan pels testimonis de l'època³ com pels estudis de la moderna historiografia,⁴ ha quedat ben palès el paper que va desenvolupar l'estament mercantil, fent possibles uns ideals i uns mitjans per dur a terme aquesta expansió. La seva aliança amb el patriciat urbà va fer possible les grans conquestes polítiques de la ciutat medieval –sobretot en forma d'autonomia jurisdiccional–, que després tant van facilitar el creixement econòmic i l'expansió política.

En el cas de Barcelona, cap i casal del Principat, aquesta simbiosi entre els diferents estaments (ciutadans honrats, mercaders, artistes i menestrals) va ser especialment estreta, però va ser precisament la interrupció d'aquesta col·laboració el que va portar a la crisi que va patir la ciutat a mitjans del segle XV amb la ruptura de l'equilibri tan precàriament assolit durant els segles anteriors.

Aquesta crisi, que no va ser un fet aïllat per a Barcelona i el Principat, va marcar la seva posterior evolució d'una manera determinant, i per tant és especialment important esbrinar-ne les seves causes. La historiografia romàntica va partir dels condicionaments polítics –donant una transcendència potser desmesurada al Compromís de Casp (1412)–, inspirada en una concepció positivista de la història i en les aspiracions nacionalistes de finals del segle XIX i començaments del XX.⁵

1. Sobre l'expansió comercial de la Catalunya baix-medieval i les diferents interpretacions de la crisi econòmica i comercial de segle XV vegi's Antoni RIERA, *El comerç català a la Baixa Edat Mitjana: El segle XIV*, «Annals de la 2ª Universitat d'Estiu», Andorra, 1984, pp. 192-225, amb bibliografia inclosa.

2. Aquesta expressió la va justificar àmpliament Jaume VICENS i VIVES en el seu estudi, *Ferran II i la ciutat de Barcelona, 1479-1516*, Barcelona, 1937.

3. En aquest sentit son prou entenedores les paraules de Francesc Eiximenis sobre els mercaders, bastant divulgades ja per la moderna historiografia: «Els mercaders són la vida de la terra on són, e són tresor de la cosa pública i, en altre lloc, entre los altres oficis que posen la cosa pública en bon estament són los mercaders, car terra on mercaderia corre i abunda, tostemps és plena e fèrtil e en bon estament» (*Regiment de la cosa pública*, Col. «Els nostres clàssics», Barcelona, 1927, pp. 168-169).

4. Les monografies sobre la història de Barcelona i el Principat al segle XV presten una atenció especial a la figura del mercader, pel paper que va jugar no només en el desenvolupament de l'economia sinó també pel seu protagonisme en els afers polítics de la ciutat (vid. per exemple, els capítols que els treballs que citeu a les notes 8, 9 i 10 dediquen a la formació i desenvolupament de l'estament mercantil).

5. Obres representatives d'aquest corrent historiogràfic foren: Antoni ROVIRA i VIRGILI, *Història nacional de Catalunya*, Barcelona, 1924 i Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, Barcelona, 1962.

Els treballs de Jaume Vicens i Vives,⁶ contrastats i enriquits pels de Pierre Vilar,⁷ van marcar una discontinuïtat amb la tradició anterior, endinsant-se en la crisi baix-medieval des d'una perspectiva socio-econòmica, amb la consegüent obertura de noves perspectives per a la seva interpretació. Tanmateix els treballs de Mario del Treppo,⁸ Claude Carrère⁹ i Carme Batlle,¹⁰ abastant una documentació molt més àmplia, han estat determinants per anar fixant la radiografia i interpretació de la crisi en l'àmbit del Principat, fent especial esment en la ciutat de Barcelona. Altres estudis més detallats han ajudat a una major comprensió d'aspectes parcials, però no per això menys trascendents.¹¹

El que es desprèn d'aquest recorregut historiogràfic –necessàriament esquemàtic i superficial– és la transcendència que, sobretot en els últims estudis a que hem fet referència, s'ha donat a la figura del mercader com a veritable protagonista de la crisi baix-medieval. Tot el que sigui, doncs, aprofundir en l'estudi de l'estament mercantil, des de els variadíssims prismes que ens permet la recerca històrica, col·laborarà amb eficàcia a la comprensió del seu paper dins la societat catalana baix-medieval.

ELS INVENTARIS POST MORTEM I ELS MERCADERS

En el títol de l'article ja hem suggerit les coordenades en les que es volen moure les nostres reflexions. Cronològicament, l'estudi abasta des de els anys finals del segle XIV, on els símptomes de la crisi es comencen a fer notar, fins a la guerra civil del

6. Veure especialment, per a una síntesi del període que comprèn el nostre estudi, la seva introducció a *Els Trastàmars (segle XV)*, Barcelona, 1956, pp. 5-65, que porta per títol «Els orígens de la revolució catalana».

7. Pierre VILAR, *Le déclin catalan au bas Moyen Age; hypothèses sur sa chronologie*, «Estudios de Historia Moderna», VI (Barcelona, 1956), pp. 3-68.

8. Vid. el seu completíssim estudi sobre l'expansió de la Corona d'Aragó a la Mediterrània, especialment pel que respecta al vessant econòmic: Mario DEL TREPPO, *I mercanti Catalani e l'Espansione de la Corona d'Aragona nel secolo XV*, Napoli, 1972 (Versió catalana a Curial, Barcelona, 1976).

9. Claude CARRÈRE, *Barcelone, centre économique a l'époque des difficultés, 1380-1462*, Paris-La Haye, 1967 (Versió catalana a Curial, Barcelona, 1978).

10. Carme BATLLE GALLART, *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV*, Barcelona, 1973.

11. La relació d'aquest treballs es ja extensíssima, atès l'interès demostrat principalment per la historiografia catalana, francesa i italiana vers l'estudi de l'expansió i la crisi baix-medieval catalana. Per la seva afinitat amb el tema que analitzem en aquest estudi –malgrat que la metodologia emprada es diferent–, podríem destacar Claude CARRÈRE, *La vie privée du marchand barcelonais dans la première moitié du XVe siècle*, «Anuario de Estudios Medievales», III (Barcelona, 1966), pp. 263-291 i Carme BATLLE, *La mentalitat i les formes de vida dels mercaders catalans medievals*, «Cuadernos de historia económica de Catalunya», XXI (Barcelona, 1980), pp. 81-94.

1462 al 1472,¹² les conseqüències de la qual foren tan greus que es considera l'època posterior com una altra etapa des del punt de vista historiogràfic. Els documents escullits es centren, doncs en l'arc dels anys que s'integren dins d'aquests dos punts de referència de la història de la Barcelona baix-medieval.

L'estudi de la figura oberta i innovadora del mercader ha de començar per la recerca dels documents que ens puguin donar llum a les seves conviccions, motivacions, hàbits culturals, etc. atès l'aprofundiment que ja s'ha dut a terme en altres aspectes com l'econòmic, el seu paper dins la societat com un estament molt dinàmic i la seva actuació dins els afers polítics de la ciutat. Per endinsar-se en aquests aspectes, hem optat per començar fent un buidat dels inventaris i encants dels mercaders de Barcelona que es troben als arxius de la ciutat, que constituïran un punt de partença per fer unes primeres reflexions sobre la seva cultura material. Es tracte ara de justificar la utilitat dels inventaris post mortem com a font per l'estudi de la cultura material del mercader.

Parlem de cultura material perquè els inventaris ens ofereixen, en una primera interpretació, una visió objectivada del mercader: els seus béns materials ens apropen a ell no des d'una perspectiva de reflexió personal o subjectiva (que sí poden donar, per exemple els manuals de mercaderia¹³ o les fonts literàries properes als mercaders¹⁴) sinó a través de l'estudi de les seves motivacions, afeccions i costums que ens dona l'anàlisi d'allò que els pertany.

Els inventaris i encants dels mercaders es troben dispersos pels diferents arxius de Barcelona. Tot i així, la major part estan concentrats en l'Arxiu de Protocols de Barcelona¹⁵ i a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona,¹⁶ en la seva secció notarial. Tanmateix, a l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona n'hem trobat d'altres, molt més dispersos però, per contrast, molt més complets i rics.

12. Per a la guerra civil catalana cal recórrer a l'estudi monogràfic de Santiago SOBREQUES i VIDAL i Jaume SOBREQUES i CALICÓ, *La Guerra Civil catalana del segle XV*, Barcelona 1973.

13. Pel cas de Catalunya, vegi's Miguel GUAL CAMARENA, *El primer manual hispánico de mercadería (siglo XIV)*, Barcelona, 1981. L'autor justifica l'interès d'aquesta font tot comparant-la amb altres manuals de mercaderia trobats i publicats pel cas italià (entre els que destaca el de PEGOLOTTI, *La pratica della mercatura*, editat per EVANS (Cambridge, Mass., 1936), difícilíssim de trobar avui en dia al nostre país).

14. Seria interessant endagar un estudi inter-disciplinari pel que respecte a la literatura medieval catalana que faci referència als estaments barcelonins de l'època. Algunes anotacions disperses es poden trobar a la *Història de la literatura catalana*, Barcelona, 1964, dirigida per Joaquim Moles en els volums que analitzen els segles medievals, confeccionats per Martí de Riquer.

15. Per accedir als inventaris d'aquests segles cal consultar Josep Maria MADURELL, *Índice Cronológico Alfabético, I (siglos XIII, XIV, XV i XVI)*, Barcelona, 1950. Agraïxo molt sincerament l'ajut del Dr. Laureà Pagaroles, tant per la seva col·laboració en l'accés als documents com pels seus suggeriments i el seu ajut quotidià a la meua recerca.

16. Pels arxius barcelonins amb documentació notarial –fora de l'esmentat en la nota anterior– és de gran utilitat el treball de Lluïsa CASES i LOSCOS, *Catàleg dels Protocols Notarials de Barcelona, 2. Altres arxius*, Barcelona, 1990.

L'inventari s'ha constituït en una eina molt útil per la recerca de molt diferents aspectes de la realitat, i així s'encarrega de demostrar-ho l'abundant bibliografia de que ja disposem al respecte, tant pel que fa a la seva utilització interpretativa¹⁷ com pel seu estudi com a font en sí mateixa.¹⁸ La seva gran varietat de contingut i la gran riquesa de dades que aporta el configuren com una eina molt valuosa per a la recerca.

Tota mena de personatges de la societat barcelonina de l'època estan representats en els plecs dels inventaris consultats. Així, en un mateix manual, podem trobar inventaris d'un hostaler, un mercader, un canviador, un mariner, un metge, un apotecari, etc.¹⁹ Normalment, els inventaris es feien a la mort de la persona a qui es fa el recompte dels béns, per la seva dona o per algun familiar molt proper seu, com els fills, o els marmessors, encarregats de l'acompliment del testament del difunt. En qualsevol cas, hi sol haver una raó jurídica o un interès de fer constatar amb claretat els béns del difunt, normalment en funció de qüestions de successió patrimonial.

Per a interpretar correctament aquesta font, cal anar amb compte amb la cronologia de la elaboració de l'inventari, perquè hi pot haver una assincronització entre aquesta i l'època que ens interessa analitzar. És el que es planejava un bon coneixedor dels inventaris de mercaders florentins, al observar la diferència d'anys que hi ha entre el que apareix a l'inventari i el que es vol estudiar.²⁰ Aquesta precisió pot ser especialment útil pel cas de treballs que es centrin en períodes de temps molt reduïts.

17. Vid. el documentadíssim estudi de Flocel SABATÉ, *Els objectes de la vida quotidiana a les llars barcelonines al començament del segle XIV*, «Anuario de Estudios Medievales», XX (Barcelona, 1990), pp. 53-108 i les referències bibliogràfiques que exposa. Podem esmentar també Carme BATLLE, *La família i la casa d'un draper de Barcelona, Burget de Banyeres (primera meitat del segle XIII)*, «Acta Archaeologica et Historica Mediaevalia», II (Barcelona, 1981), pp. 69-91 i Josep PLANA i BORRÀS, *Inventari dels bens de Bernardó Benet*, «Homenatge a la memòria del professor Dr. Emilio Sáez» (Barcelona, 1989), pp. 151-158. Per estudis sobre el cas italià, veure per exemple, A.M. ARAGÓ CABAÑAS, *Inventari dels béns d'un mercader venecià (1471)*, «Anuario de Estudios Medievales», X (Barcelona, 1980), pp. 611-617, així com els estudis de Christian BEC sobre els mercaders florentins, on utilitza profusament aquesta font (*Les marchands écrivains, affaires et humanisme à Florence, 1375-1434*, París-La Haye, 1967 i *Les livres des florentins (1413-1608)*, Florència, 1974).

18. Vegeu el comentari de Núria Sales, *Inventaris post-mortem*, «L'Avenç», 92 (1986), pp. 54-57 i, pel cas italià, la reflexió metodològica de Christian BEC, «I libri dei Fiorentini (1413-1608), Ipotesi e proposte», publicada a AAVV., *Il Rinascimento, aspetti e problemi attuali*, Firenze, Olschki, 1982, pp. 215-230.

19. Aquests exemples d'oficis estan recollits del registre notarial, AHPB, Bartolomé COSTA, major, *Pliego de inventarios, 1455-1467*, un dels que hem fet servir per a aquesta recerca, però la mateixa varietat es troba a tots els altres manuals. Pot ser cal esmentar aquí que alguns notaris estan especialitzats en algun estament determinar (com és el cas del notari Bernat Pi, que afirma explícitament que viu a prop de la Llorja, per exemple, i hi abunden els mercaders entre la seva clientela), però mai d'una manera exclusiva.

20. Vid. Christian BEC, *Les livres...*, p. 15.

La gran majoria d'inventaris que hem analitzat fins ara tenen una subdivisió per cambres, la qual cosa també afavoreix el relacionar l'hàbitat amb les possessions. Només n'hem trobat un amb una ordinació alfabètica, que és més clar i ordenat, però perd aquesta coordinació suport material-objectes mòbils a la que feiem referència.²¹ Hi ha un seguit d'habitacions que apareixen en els inventaris indefectiblement (l'entrada, el menjador, la cuina) i d'altres que varien sovint segons el tipus de casa (número de cambres, habitacions, dormitoris, estudis, botigues). En qualsevol cas, serà interessant no perdre de vista que la casa és el medi en que és desenvolupa la vida familiar del mercader, i en molts casos la professional.

Alguns mercaders tenen diversos «alberchs» dispersos per indrets propers a la casa on residien habitualment,²² que coincideixen amb els mercaders més rics. Ben entès, aquests albergs distribuïts per la ciutat tenen principalment dos finalitats: el desenvolupament de la seva tasca professional –botigues i taules de canvi, per exemple– i, d'altra banda, el negoci del lloguer, ben extès a la ciutat com ho palesen molts inventaris que al final recullen les cartes públiques de l'inventariat, on s'especifiquen les seves rendes, rebuts i deutes.²³

Tanmateix, és necessari constatar un tret característic que cal tenir present a l'hora de fer una recerca que dugui a conclusions reals: hi ha inventaris fets de manera exhaustiva i d'altres que, sense omitir objectes que apareixen a primera vista, no descriuen el que hi ha dins de les caixes, els cofres o els diversos recipients,²⁴ que molts cops estan plens d'elements essencials per aprofundir en la cultura dels mercaders –llibres, objectes de valor o d'ostentació, documents escrits, etc.–. Això ens pot explicar algunes omisions difícils d'entendre si no es per aquest diferent grau d'exhaustivitat dels qui confeccionaven els inventaris.²⁵

21. Aquest inventari, molt ben conservat i extens, és troba a AHPB, ANÒNIM, *Inventario por orden alfabético de los bienes relictos del difunto Arnaldo Salavert, de Palermo* (1436), que va morir a Sicília però tota la seva família era barcelonina.

22. És el cas de Bernat Riba, mercader de Barcelona, que té diversos albergs i botigues dispersos per la ciutat. L'inventari dels seus béns el mana fer Francesc Riba, fill seu i hereu universal (AHPB, Simon CARNER, *Quartum liber inventariorum et encantum*, 1438-1445, f. 1r^o-16v^o).

23. Un cas paradigmàtic d'aquestes enumeracions el trobem en l'inventari de Miquel d'Alós, fill d'Arnau, mercader de Barcelona. Entre moltes altres pertinences, rendes i cartes públiques, s'especifica que rep rendes per «hun alberch ab entrades e exides, dites e pertinencies de aquell, lo qual lo dit Miquel d'Alós havia e possehia en la ciutat de Barchinone... prop lo carrer de la Mar» (AHPB, Guillermo ANDREU, *Inventario de Miguel de Alós*, 1434, f. 21r^o).

24. Per fer-se una idea dels recipients que tenen ús a la llar, tant per una finalitat professional com familiar, podeu veure Flocel SABATÉ, *Els objectes de la vida quotidiana...*, pp. 59-61: sacs, saques, gerres, ànfores, tabac –que era una mena de cistellet–, senalles, saquets, esportes, bosses, etc.

25. A l'inventari del mercader Marc Seyol, per exemple, no està inventariat cap llibre, tot i que les seves possessions són amplíssimes. No deixa de ser sospitosa la dada, atesa la facilitat amb que els llibres es troben en les cases dels mercaders. Potser és l'excepció que confirma la regla, però no està de més pensar en l'hipòtesi que plantegem al text (vid. AHPB, Simon CARNER, *Tercius liber inventariorum*, 1430-1438, f. 380r^o-387r^o).

La utilitat dels encants, sempre complementaris dels inventaris, vindrà determinada també per aquest grau d'exhaustivitat de que venim parlant. Però en aquest cas, encara hi ha més dificultats de classificació i determinació dels béns reals, ja que en els encants només apareixen els béns que efectivament s'han venut. Per tant, la seva utilització no aportarà moltes llums a l'hora d'analitzar els béns d'una persona en el seu conjunt, però sí que pot aportar altres notícies que un inventari isolat no ens pot donar: l'interès que es tenia per determinats objectes, el valor que se'ls hi donava, els que tenien més utilitat, la determinació i el nivell social dels compradors, etc. En aquest estudi no hem fet una anàlisi sistemàtica d'aquest tipus de document, però sí que l'hem fet servir com un valuós complement de la informació que ens transmet l'inventari. Però, insistim, estem convençuts de la seva utilitat independentment com a font per l'estudi d'aspectes que es difícil de trobar en qualsevol altre tipologia documental.

Els inventaris no fan cap distinció –ni formal, ni conceptual– dels béns purament comercials d'una banda i dels domèstics per l'altra, sinó que es produeix una simbiosi total entre els dos tipus d'objectes. Això ens fa pensar que hi havia una gran unitat entre la vida familiar i íntima del mercader i el desenvolupament de la seva feina: intentar fer una dicotomia vida familiar/vida laboral seria del tot artificial.²⁶ Una bona prova d'aquesta realitat la dona el fet de que en molts dels documents consultats hi ha una gran quantitat d'objectes inventariats d'ús femení, presumiblement de la dona o de les filles del mercader, el que és un indicatiu més d'aquesta simbiosi entre vida professional i vida familiar.²⁷

Enllacem aquí amb el paper de la dona del mercader. L'anàlisi de tots els inventaris estudiats evidencia una presència contínua de la dona en la vida del seu marit. En primer lloc, per la gran quantitat d'objectes específicament femenins que hi trobem –sobretot de pretes de vestir²⁸–. Però també pel paper que juguen en el moment de la mort del seu marit: són elles les que, en la gran majoria dels casos, s'encarreguen de fer el mateix inventari, de que s'acompleixi el testament, etc.: un estudi paral·lel dels testaments dels mercaders de la mateixa època²⁹ demostra que,

26. Aquesta simbiosi «material» s'accentuava encara més si el mercader no tenia altres albergs o botigues en altres zones de la ciutat. És el cas de Guillem Pujol, mercader de Barcelona (vegi's el seu inventari a AHPB, Bartolomé COSTA, *Pliego de inventarios*, 1441-1450, f. 158^r-163^v).

27. Les referències a objectes clarament identificables com a possessions de la dones dels mercaders solen ser habituals als inventaris d'aquests: vid. per exemple l'inventari del mercader barceloní Berenguer Copliura i la seva dona Agnès –que també està morta en el moment de fer l'inventari– (AHPB, Simon CARNER, *Secundus liber inmentarium et encantum*, 1415-1429, f. 32^r-34^r).

28. En alguns casos fins i tot s'especifica l'ús femení de la roba: *cota de dona de drap negra*, *manto de dona de drap negra squinsat*, *gonella blanca de dona* (AHPB, Simon Carner, *Secundus liber inventarium et encantum*, 1415-1429, f. 37^r) o les diverses, *cotes de dones* que apareixen a l'inventari dels bens del mercader Joan Romeu (AHPB, Bartolomé COSTA, major, *Pliego de inventarios*, 1455-1467, f. 103^r).

29. En els testaments dels mercaders que es conserven a l'AHPB hi ha moltes sincronies amb els

en la gran majoria dels casos, fan usufructuària dels béns a la seva dona mentre aquesta visqui (i, en menor grau, la fan hereva universal). Això l'hi dona unes prerrogatives de molta entitat a l'hora d'actuar després de la mort del testador.

La fiabilitat de la informació que ens transmeten els inventaris també ve determinada pel grau de coneixement que tinguem de l'origen de les possessions del mercader. Cal distingir els objectes que ha anat adquirint com a fruit de la seva feina dels que són fruit del patrimoni familiar, les dots rebudes en casament,³⁰ les herències,³¹ etc. Això és especialment important de tenir-ho en compte en el cas dels inventaris de les biblioteques, si volem fer servir aquesta informació bibliogràfica per il·lustrar una situació cultural concreta. Un llibre posseït no es necessàriament un llibre llegit, assimilat o comprat amb un interès personal: molts eren hereditats i altres adquirits per pura ostentació.

L'inventari ens permet endinsar-nos en un altre aspecte que pot donar moltes llums: les biblioteques dels mercaders. L'enregistrament dels llibres posseïts pel mercader pot ser molt útil a l'hora de reconstruir una vertadera història de la cultura —en tant que grau d'afeccions, gustos literaris i interès d'aprenentatge comú— de qualsevol estament dels segles medievals o moderns. En el cas dels mercaders, això és encara més cert si tenim present el grau de cohesió interna que sempre va caracteritzar aquest estament, que permet treure unes conclusions vàlides per la generalitat de l'estament mercantil. Una bona part de les conclusions que podem treure sobre els hàbits i la formació intel·lectual del mercader vindran per aquest camí.³²

inventaris: d'alguns mercaders n'ha quedat inventari i testament al mateix temps. Serà interessant analitzar aquestes dos fonts paral·lelament, per poguer aprofundir més en la figura del mercader, tenint en compte aquesta peculiaritat.

30. Els contractes matrimonials són molt més escassos per aquesta època, però és evident que la seva anàlisi també pot complementar la simbiosi entre testaments i inventaris a que hem fet referència en la nota anterior.

31. Un bon model per l'estudi dels testament en el seu vessant més social i de mentalitat pot ser el treball de Jacques CHIFFOLEAU, *Le Comptabilité de l'an-de-là; les hommes, la mort et la religion dans la région d'Avignon à la fin du Moyen Age*, Roma, 1980.

32. L'anàlisi de les biblioteques que apareixen en els inventaris presenta alguns problemes per l'historiador, sobretot de caire metodològic. Alguns dels títols que ens transmet l'escrivà, per exemple, no especifiquen el seu autor. Tanmateix, pot aparèixer algun autor sense el títol de seu llibre. En altres ocasions, preocupats només pel llibre com a objecte de luxe, ens arriba simplement la seva forma externa. Tampoc són poques les referències a autors o títol que, per pur desconeixement o celeritat de l'escrivà, ens arriben canviades en la grafia; o les que no apareix el títol de la obra, perquè es contenen amb l'*incipit* o el *clausit*. I, per fi, la doble dificultat paleogràfica que s'esdevé, al no tenir un punt de referència en paraules actuals quan es tracte de noms propis. Tampoc n'estem segurs en moltes ocasions de la llengua en que estan escrits, i ens fem senzillament per la que empra l'escrivà al citar-los, per totes aquestes circumstàncies es fa especialment difícil la tasca de l'historiador a l'hora d'interpretar aquestes dades dels inventaris (vid. per aquesta problemàtica metodològica Christian BEC, *Les Livres...*, pp. 7-17: el paral·lisme de les biblioteques dels mercaders italians amb les dels barcelonins és, des d'aquest punt de vista —metodològic, no de contingut—, absolut). Per les biblioteques dels mercaders, vid. també les notes 67-75 d'aquest article.

L'inventari, doncs, ens permet entrar dins l'hàbitat familiar del mercader. Però, inseparablement unit a la seva vida privada, també podem endinsar-nos dins del seu hàbitat professional. Tot i sabent que és precisament el mercader qui comença a tenir preocupació pel temps com un «objecte» de per sí preciós,³³ sembla evident que aquesta dicotomia «temps de treball-temps de descans», tan pròpia dels segles contemporanis, no estava gens desenvolupada encara al segle XV. Per tant, ni des d'una perspectiva temporal –l'horari del mercader– ni des de l'espai –els objectes que trobem a la llar– podem concloure que hi hagi un trencament entre vida professional i vida familiar: això cal tenir-ho present a l'hora d'analitzar correctament els inventaris.

ELS MERCADERS, GRUP SOCIAL ESPECÍFIC

Pel que hem dit fins ara, podem treure una primera valoració de l'estament que estem estudiant: el fet de ser mercader al segle XV abasta molt més que el que pugui significar el desenvolupament d'una específica activitat econòmica o comercial (tot i que ja en la seva època fossin considerats socialment com agents d'unes activitats molt concretes)³⁴ per a transcendir a un comú i determinant *status* social, que supera àmpliament la unitat que surgeix del desenvolupament d'una activitat comuna.

En primer lloc, els inventaris ens mostren la dimensió social del mercader, per aquells aspectes que l'especifiquen com a component de l'estament mercantil. Crida l'atenció, per posar un exemple, la contínua referència al títol *mercatoris civis Barchinone*³⁵ que molt rarament s'omiteix, com per refermar aquesta cohesió i unitat interna de l'estament. El mercader s'inclou, doncs, dins d'un grup social ben concret i precís, la qual cosa fa que prengui una actitud coherent i unitària – corporativa-ment parlant – en molts dels aspectes de la vida social i política.

33. Vegeu els treballs de Jacques Le Goff sobre la mentalitat dels mercaders medievals, on introdueix aquesta nova coordenada en la concepció vital dels comerciants (*Marchands et banquiers du Moyen Age*, París, 1956 –hi ha traducció al castellà, Buenos Aires, 1975–) i algunes idees que exposa a *Lo maravilloso y lo cotidiano en el Occidente medieval*, Barcelona, 1985, sobretot en l'article dedicat a la nova concepció del temps que aporten els mercaders a la ciutat.

34. En textos de l'època ja es donava una visió més concreta de la concepció que la societat tenia del mercader o, si més no, del que hauria de ser: *aytant com hom anat e viendant per diverses parts del món en diverses e sues mercaderies; aquest nom se pren de mercat, ço es a dir aquells qui van per les fires e per los mercats, e compra he ven e fa mercat de ço que compra* (Veure Miquel GUAL CAMARENA, *El primer manual hispánico...*, pp. 57-58).

35. És molt significativa la contínua referència d'aquest títol, que el mercader mai no omiteix. Sempre apareix immediatament després de la citació del nom, també enmig del cos central del document, no només al principi. Amb això els mercaders no feien més que refermar la seva identitat, emmarcada dins d'un estament específic de la ciutat de Barcelona. Per les condicions de l'adquisició d'aquesta ciutadania, podeu veure les reflexions al respecte de Teresa-Maria VINYOLÉS i VIDAL, *La vida quotidiana a Barcelona vers 1400*, Barcelona 1985, pp. 80-86.

Aquesta unitat no representa, ni de bon tros, uniformitat. Dos exemples per la nostra època ens mostren que, de fet, no va existir aquesta uniformitat: la diversa actuació dels diferents braços dels mercaders en la guerra civil catalana³⁶ i les grans diferències que ens refereixen els inventaris, quant a la qualitat i la quantitat dels béns inventariats.³⁷ Però la unitat es demostrava sobretot quan es feia referència a la distinció de l'estament mercantil amb els altres: tota la ciutat els considerava com a tals, en tant que desenvolupant una mateixa activitat i amb una qualitat social ben específica i determinada.

En segon lloc, aquesta unitat com a grup social específic, ve determinada per la gran incidència de la vida professional en la vida privada... i a l'inrevés, atesa la íntima relació del camp privat i el professional a que ja hem fet referència. Però en el cas del mercader aquesta simbiosi ha de ser més radical, perquè ha de viure dels fruits de la seva activitat professional, el que també s'esdevé en el cas dels menestrals.

Aquests dos aspectes que acabem d'esmentar –el fet de pertànyer a un grup social específic i el exercir una activitat comuna als altres membres d'aquest estament– ens permeten tenir una visió més unitària del mercader, sense la qual seria impossible fer qualsevol generalització.

Per fer un repàs de l'actuació de l'estament mercantil com a grup social específic, el primer que cal esmentar és que el mercader català es veié afavorit en el marc polític medieval de la progressiva autonomia que la ciutat assolí des del temps de Jaume I. Aquesta realitat és especialment determinant per al cas de Barcelona, que estava a més gratificada per raó dels interessos específics de la monarquia.

Les grans conquestes polítiques de la ciutat medieval tenen com a punt de partença una aliança entre el patriciat urbà i els mercaders. Les concepcions eren, però, ben diferents. Els mercaders representen la riquesa nova, aconseguida amb un esforç personal i enmig del risc, enfront dels ciutadans honrats, que posseïen per sobre de tot propietats hereditades, antigues rendes, finques urbanes i d'origen

36. La divisió política que es va crear a la ciutat durant la primera meitat del segle XV, que es va anar agreujant i va desencadenar en la guerra civil al 1462, va manifestar-se en la configuració de dos partits ben oposats, la Busca i la Biga. Aquests tenien diferents concepcions a l'hora d'enfrontar-se a la crisi. El fet que trobem els mercaders repartits en els dos bàndols il·lustra bé aquesta diversitat pel que fa a la participació dels mercaders en la vida pública de la ciutat (vid. Carme BATLLE, *La crisis social...*, sobretot els capítols IV-VI).

37. Hi ha moltíssims inventaris de mercaders que són completament oposats pel que fa a la quantitat o qualitat de les seves pertinençes: comparar, per exemple, la riquesa que posseïen els mercaders barcelonins Antoni de Noguera (AHPB, Simon CARNER, *Secundus liber inventariorum et encantum*, 1415-1429, f. 154r^o-159r^o) i Arnau Salavert (AHPB, ANÒNIM, *Inventario por orden alfabético de los bienes redictos del difunto Arnaldo Salavert, de Palermo*, 1436) en contraposició a la pobresa del mercader Jaume Solter (AHPB, Simon CARNER, *Secundus liber inventariorum et encantum*, 1415-1429, f. 166r^o-167r^o) o de Guillem Rebassa, mercader del carrer del Carme, del qui es diu que és un pobre molt vergonyant (APP, Llibre de registre, 1432-1433, f. 29r^o).

feudal.³⁸ Hi ha doncs, una clara contraposició entre la mentalitat activa i inquieta del mercader amb la rendista i immovilista de l'estament superior dels ciutadans honrats. No cal veure'ls activament enfrontats, però sembla força evident que existeix uns diferents interessos i mitjans. De tota manera, la ciutat es vincle comú dels dos estaments, que tindran un paper preponderant en les lluites polítiques del segle XV, amb la divisió de la ciutat en dos partits ben distingits: la Busca i la Biga.

L'estament mercantil arribà, doncs, al segle XV, amb una identitat madura i plenament configurada; potser és per aquest mateix motiu que els inventaris palesen unes grans diferències de grau de riquesa i de diversitat d'ocupacions dins del mateixos components d'aquest estament que val la pena detallar.

Pel que fa referència al grau de riquesa, alguns mercaders mostren una exhuberència aclaparadora, tant en la quantitat d'objectes recollits en el inventaris com en la seva qualitat. Podem suposar que van ser aquests mateixos mercaders de les famílies més riques els que van iniciar el trasvassament que, durant el segle XV, va dur a alguns mercaders a esdevenir ciutadans honrats.³⁹ Aquestes «defeccions» tenen un significat molt més trascendental del que a primera vista pugui semblar: són precisament símptomes clars de la crisi del nucli essencial i radical de l'activitat del mercader: el dinamisme dels seus ideals i aspiracions corria el risc de quedar anquilosat i congelat amb la comoditat del cobrament maquinal d'unes rendes.

Aquesta mentalitat «rendista» es va anar encomanant entre els mercaders precisament amb més possibilitats financeres per dur a terme fortes inversions i, segurament, amb les millors condicions humanes per a desenvolupar la feina pròpia del mercader. Els inventaris en són testimonis imparcials i inequívocs al respecte: es multipliquen les referències a censals,⁴⁰ cobrament de rendes pel negoci que es feia amb el lloguer de cases, tinences de terres com una possessió immoble que donava rendes regularment, etc. Totes aquestes eren formes d'assegurança dels béns i de fugida de qualsevol risc; i precisament aquesta mentalitat «ambiciosa» havia portat als mercaders a immigrar a la ciutat per a engegar els seus negocis, per fer fortuna i assolir un *status* jurídic lliure, atesos els problemes que planejaven al camp amb el

38. Aquesta contraposició la descriu, per exemple, Carme BATLLE, *La mentalitat i les formes de vida...*, p. 81 i ss.

39. Aquest procés d'«ennobliment» del mercader ha estat estudiat intel·ligentment per James S. AMELANG (*La formació de una clase dirigente, Barcelona, 1490-1714*, Barcelona, 1986), pel que fa als segles moderns, com a conseqüència d'aquest trasvassament iniciat al segle XV.

40. Com a punt de partença per posteriors estudis que s'han fet sobre els censals i violaris (atesa la transcendència en la història de Barcelona i les connotacions socials que va tenir la venda d'aquests títols), és un punt de referència el treball de Ivan ROUSTIT, *La consolidation de la dette publique à Barcelone au milieu du XIVe siècle*, «Estudios de Historia Moderna», IV, 1954, pp. 13-156.

cobrament de les rendes senyorials, que a Catalunya va configurar-se en un problema molt singular.⁴¹

D'altra banda, amb una ciutat en la que la pobresa hi tenia un paper tan extraordinari,⁴² els mercaders no hi podien ser una excepció. En els casos més extrems, acabaven demanant almoïna.⁴³ No hauria d'extranyar aquest fet, atesos els riscos que comportava la professió del mercader. Aquests riscos, a més, no estaven, ni de bon tros, tan ben assegurats com ho han estat en segles posteriors. Però és important no perdre de vista que la qualitat de l'estament dels mercaders no ve determinada pel grau de riquesa sinó per altres paràmetres que el singularitzen envers els altres estaments ciutadans.

La gran diversitat d'activitats que duïen a terme els mercaders és un altre tret molt característic de l'estament mercantil. Dins el nom genèric de «mercader» s'hi arreplega tot un ventall tan extens com el que pot anar des d'un petit botiguer fins l'organitzador dels grans viatges comercials per la Mediterrània. Els mateixos documents distingeixen els mariners, els canviadors de moneda i els especiers dels mercaders,⁴⁴ però no les diferents activitats que desenvolupaven els qui formaven part de l'estament mercantil en sentit estricte: tots ells, això sí, amb el denominador comú d'haver fet de l'intercanvi comercial la seva primera activitat. El substrat i el tipus d'activitat segueix essent el mateix. D'aquesta unitat d'afers hi sorgiran, fins i tot, un tipus de problemàtica moral afí a tot l'estament mercantil.⁴⁵

La mateixa varietat del grau de riquesa i de les seves activitats professionals, fan que s'hagi d'anar amb molta cura per tal de no reduir la complexa realitat mercantil en uns motllos rígits. En el sistema comercial baix-medieval i modern hi intervenen molts diferents agents: el soci capitalista que inverteix en una empresa de mercade-

41. Vid. Jaume VICENS i VIVES, *Història de los remensas en el siglo XV*, Barcelona, 1945 i les posteriors revisions histogràfiques que s'han dut a terme sobre el problema del camp català en els segles baix-medievals.

42. Per aquest aspecte de la història de la ciutat, AAVV, *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Catalunya medieval*, Barcelona, 1982.

43. Vid. nota 37 *in fine*: a l'APP, en el Llibre on s'enregistren les sortides pels qui demanen almoïna, es constata la pobresa vergonyant del mercader Guillem Rabassa, que va acabar els seus dies vivint de la caritat.

44. En un mateix manual, per exemple, ens apareixen els inventaris de Ramon Maler, canviador, Francesc Reixac, mariner, i Pere Terrassa, mercader (AHPB, Bartolomé COSTA, mayor, *Pliego de inventarios*, 1455-1467, f. 133r^o, 174r^o i 210r^o respectivament).

45. La usura, per exemple, es una problemàtica moral que afecta molt directament al mercader barceloní, tal com ha estudiat Josep HERNANDO (vid. el seu treball *El problema del crèdit i la moral a Catalunya (segle XIV)*, «Acta Mediaevalia», Annex I, (Barcelona, 1982), pp. 133-136), tot i que alguns han intentat restar-li transcendència a aquest problema darrerament, centrant-se més en el cas italià (veure el capítol que Alberto TENENTI dedica al comerciant i el banquer renaixentista dins del llibre: Eugenio GARIN y otros, *El hombre del Renacimiento*, Madrid, 1990, pp. 197-228). Més endavant ens referim a les manifestacions de la religiositat dels mercaders que se'n desprenen dels seus inventaris, que són una bona mostra del que realment influïa en la seva vida aquesta problemàtica moral.

ries específiques o marítima, tots aquells que intervenen en el comerç marítim com a executors efectius de l'intercanvi, prestamistes més o menys dissimulats, mercaders «a la menuda» (petits botiguers, per exemple), mercaders «rodamon» (mercaders-viatjans amb un interès personal i no immersos en una empresa), etc. Els qui duïen a terme totes aquestes diferents activitats es van integrar en el mateix grup social, que els contemporanis ja van saber distingir anomenant-lo genèricament «estament mercantil».

El que sembla evident és que dins de l'estament mercantil hi ha molta varietat material i fins i tot de tipus d'activitat, però el sentiment d'estament unitari roman ferm i indiscutible, al menys pel que respecte als segles baix-medievals. El que caldria estudiar és fins a quin punt aquesta «unitat dins la varietat» es conserva pels segles posteriors i la seva evolució fins als nostres dies. Recorrent a una analogia, la imatge del mercader que la societat medieval s'havia forjat⁴⁶ —caràcter emprenedor i dinàmic i exposat contínuament a riscos financers— no estaria lluny del concepte estereotipat d'«empresari» que avui en dia tenim.

L'ENTORN FÍSIC DEL MERCADER BARCELONÍ

El mercader que arribava de fora de Barcelona per establir-se a la ciutat, solia buscar alberg a les rodalies de l'església de Santa Maria del Mar, prop del port, on es centrava l'activitat comercial de la ciutat. Alguns testimonis explícits dels documents ens han transmès aquesta informació: conservem gran quantitat de testaments en els que els mercaders fan una donació a dita església per «dret de parroquianatge», la qual cosa volia dir que vivien pels voltans del barri esmentat. Així mateix, a través de la clàusula d'obertura dels testaments se'ns confirma aquesta dada, ja que ve especificat el nom del carrer del testador, que sol coincidir també en les immediacions del barri de Santa Maria del Mar.⁴⁷

En els inventaris també trobem aquesta informació del lloc de la vivenda dels mercaders, malgrat que no d'una manera sistemàtica. El nom del carrer s'especifica normalment en la presentació de l'inventari, després d'especificar el nom del qui

46. Aquesta imatge que la societat tenia del mercader la recull, entre altres, Aron Ja. GUREVIC al seu estudi sobre el mercader, inclòs en el llibre: Jacques Le GOFF i otros, *El hombre medieval*, Madrid, 1990, pp. 253-294.

47. Per l'estudi dels testaments de la Barcelona baix-medieval vegeu José-Ramón JULIÀ VINAMATA, *Las actitudes mentales de los barceloneses del primer tercio del siglo XIV*, «Anuario de Estudios Medievales», 20 (Barcelona, 1990), pp. 15-51, que apunta unes línies metodològiques interessants. La informació que donem al text sobre el *dret de parroquianatge* (així apareix als documents), i sobre l'obertura dels testaments, és fruit del buidatge dels testaments de mercaders del segle XV que hem localitzat a l'AHBPB, que poden ser un bon complement per les conclusions que es reguin dels inventaris.

s'inventaria.⁴⁸ El fet de que la majoria dels mercaders de la ciutat s'apleguin en un mateix barri ve a refermar la idea de que l'estament mercantil serva un estret lligam entre els seus membres, que li dona una forta cohesió interna i una gran unitat externa.

És aquest barri –que, de fet, coincideix amb l'àmbit de la parroquia– el que constitueix un dels entorns físics amb unitat que envolta la vida del mercader, ja que el més extens i primari el configura la ciutat. Es força il·lustratiu que els mercaders mai no deixin d'apuntar que, a més de mercaders, eren ciutadans de Barcelona.⁴⁹ El que se'n fa més difícil de saber, són les conseqüències jurídiques concretes que aquesta nominació comportava. En qualsevol cas, el que sí queden paleses són les connotacions subjectives que pel mercader suposava ser ciutadà de Barcelona i l'orgull amb el que assenyala aquesta circumstància.

El mercader tenia com a entorn físic més immediat la seva casa, que els documents solen anomenar «alberg».⁵⁰ Quan ens introduïm en les llars dels mercaders barcelonins, el primer que podem apuntar com a tret comú es que, en general, estan ben guarnides i mostren l'alt nivell de vida dels subjectes inventariats.

Aquesta riquesa generalitzada pot venir condicionada *a priori* pel fet de que els inventaris es fessin a partir d'un determinat nivell de vida material. De fet, els que tenien més interès en inventariar els seus béns són aquells que en posseïen més. Tot i així, aquesta abundància –en qualitat i en quantitat– és molt significativa en comparar-la amb la que es reflecteix dels menestrals i dels ciutadans honrats: hi ha diferències molt grans entre els inventaris dels mercaders i els menestrals i, en canvi, aquesta no és tan patent –i en molts casos és equiparable– en el cas dels mercaders i els ciutadans honrats. Se'n desprèn d'això que el nivell de riquesa mitja dels mercaders era bastant acceptable, al menys pel que ens han transmès els inventaris.

Es pot fer una primera valoració de l'entorn físic més immediat del mercader fent un ràpid repàs de l'estructura de la casa on vivia i, com ja hem apuntat, on solia exercir la seva professió, quan aquesta no era itinerant.

Resseguint l'inventari del mercader Pere de Terrassa,⁵¹ el qual, com és habitual,

48. Aquesta informació del carrer del mercader, apareix en molta menys freqüència que en els testaments i sol estar relacionada amb la mateixa enumeració dels béns. Escollim-ne un exemple, tret de l'inventari del mercader Bernat Maçanet: «*Inventarium factum de bonis venerabili Berengarii Maçaneti, quondam, mercatoris civis Barchinone*. Primo en lo alberch lo qual lo dit deffunct havia e possehia en la ciutat de Barchinona en lo carrer de Bonayra, e lo qual devall en la continuació dels béns immobles és per extes specificat, atrobi les robes e béns següents» (...) (AHPB, Joan FRANCH, major, *Inventarium factum de bonis venerabili Berengarii Maçaneti, quondam, mercatoris civis Barchinone*, 1442, f. 2r^o).

49. Vid. *supra* nota 35.

50. Normalment en els inventaris es fa servir el mot «alberch» per donar a significar la casa del mercader, que en ocasions apareix també amb la grafia «alberc». En altres casos –molt excepcionals– els de casa o torre. Tanmateix, el terme «botiga» té unes connotacions, com avui en dia, més comercials i, en general, es refereix a un espai més petit que la casa.

51. Inventari i encant del mercader Pere Terrassa, que farem servir per aquest recorregut a

es fa seguint un criteri de distinció per cambres, es parla d'una entrada de la casa on trobem ja molts objectes relacionats amb la vida professional del mercader. El «seller», que sembla una prolongació d'aquesta entrada, es presenta com una extensió de la bodega, amb molts altres productes, relacionats la majoria d'ells amb el menjar: deuria ser una cambra molt freqüentada també per la dona o pel servei de la casa.⁵²

El «seller maior» segueix éssent un espai eminentment reservat al dipòsit. Aquesta habitació ens porta directament a la cuina, on trobem els estris i altres objectes relacionats amb el menjar.⁵³ Connectada amb la cuina, hi ha una sala que fa com de repartidor, que va a donar a una altra on el mercader guardava un seguit de productes de la feina.

Pel que portem descrit fins ara, es pot concloure que l'ordre que apareix en els inventaris de les cambres és el que anava marcant l'escrivà amb el seu recorregut, que no coincidia normalment amb el que es deuria fer naturalment: no és massa freqüent que la cuina prengui un paper tan singular en l'ordenació estructural de l'espai de les cases.

També es fa referència a diverses «cambres»,⁵⁴ en les quals hi ha normalment algun llit i altres objectes relacionats amb la funció de dormitori o habitació personal que deurién tenir dites cambres. Seguidament, trobem les reracambres, que es solen fer servir per deixar en forma de dipòsit palles, matalassos, cubertes, caixetes, cofres, etc.

Un tret molt característic és la gran quantitat d'espai de la casa que dediquen per amagatzemar material, que contrasta amb els inventaris dels membres d'altres estaments. Però el que no queda gens clar és quins objectes eren d'utilització de la família del mercader i quins eren utilitzats pel comerç, la qual cosa ve a refermar més la idea que ja hem apuntat de la simbiosi que existia entre la vida familiar i la vida professional del mercader.

També hi trobem un «porxo», en el qual hi ha molts diversos objectes, sense una tipificació definida. S'hi afegeixen de tant en tant algunes habitacions, de les que, en

AHPB, Bartolomé COSTA, major, *Pliego de inventarios*, 1455-1467, f. 210r^o-217r^o i 218r^o i 219r^o respectivament.

52. En el *celleret* i el *celler maior* s'hi apleguen *pimenteres*, *gerres*, *sistelles per transportar mel*, *botes de vi*, *gorres olieres*, *barrils*, *cubets*, *motllos*, etc (vid. el manual citat en la nota anterior, f. 210v^o-212r^o).

53. La cuina conté *cantiirs*, *calderés*, *refredadors*, *morters*, *plats d'estany*, *paelles*, *giradores*, *tasses*, *olles*, *canalobres*, *fogons*, *calderos*, *scudelles*, *morters*, *ampolles*, *graelles*, etc. (*ibid.* f. 212r^o-212v^o).

54. Aquest terme significa normalment, en el contexte dels inventaris, el lloc on dormien els habitants de la casa. Malgrat tot, l'hem trobat també amb una significació més genèrica, per a identificar un espai amb un altre funció estructural. Es constata també que es fa la distinció entre «cambre maior», «cambre menor» i «reracambre», i que la «cambre maior» està orientada a llevant, per recollir millor la llum natural (vid. l'inventari de Pere Terrassa, en el manual citat a la nota 51, f. 213r^o: *En la cambra maior vers la part de levant...* i f. 213v^o: *En la cambra qui de la part de ponent... -molt més petita-).*

alguns casos, se n'especifica la finalitat (com és el cas de una *cambrà de forment*⁵⁵). El menjador, gran i espaiós, està ple d'estris que es faran servir per cuinar o per menjar i, normalment, té una cambra anexas.

Aquest ràpid repàs per l'estructura de la llar del mercader ens mostra que la casa estava dividida en cambres seguint un criteri clarament funcional, i que les diferents habitacions estaven bastant atapeïdes d'objectes, alguns relacionats amb la professió del mercader i altres no, però sense seguir una estricta separació.

Fet aquest anàlisi dels tres cercles o àmbits físics que envolten la vida del mercader i configuren el seu paper dins la societat del seu temps (ciutat, barri, llar), passarem ara a un estudi més detallat d'alguns dels objectes més representatius que trobem al tercer d'aquests espais (la casa del mercader).

OBJECTES QUOTIDIANS A LA LLAR DEL MERCADER

Dins les parets que delimiten la llar del mercader, s'hi poden trobar els objectes que constitueixen l'entorn material més immediat de la seva vida quotidiana. Alguns d'aquests objectes tenen una veritable finalitat pràctica, però molts d'altres es queden en el camp de la pura ostentació o, si més no, tenen una finalitat decorativa.

La gran quantitat de roba que hi trobem manifesta la preocupació dels mercaders pel seu guarniment –potser per la necessària representativitat que l'activitat comercial exigia– i també ens mostra la major facilitat amb la qual deuriem aconseguir aquests vestits, que molts d'ells deuriem comercialitzar directament. Abunden el bellut i la llana. La presència de les *gonelles*, per apuntar una de les robes citades amb més freqüència, demostra l'alt nivell de vida de que deuriem gaudir alguns mercaders: i no són una excepció sinó que les trobem generosament.⁵⁶

En l'inventari del mercader barceloní Arnau Salavert,⁵⁷ per exemple, hi trobem «brials» de vestir, cotes de tota mena, «draps de li de Rodés», «draps de li de Florència», «davantpeus», «davantbraços», fils de li, faixes, gonelles, etc. Es a dir, robes i teles que ens mostren la riquesa del seu vestuari però que ens confirmen que algunes d'aquestes també serien per comercialitzar-les.

L'higiene formava part de la vida quotidiana del mercader. Els gustos més

55. Aquesta *cambrà del forment* deuria tenir una funció domèstica i no era massa gran. En concret, hi trobem quatre objectes, i cap d'ells fa referència a la funció teòrica de l'habitació (Manual citat a la nota 51, f. 214v°).

56. Per a una correcta tipificació d'aquestes robes i el tipus de tela, pot ser útil consultar Flocel SABATÉ, *Els objectes de la vida quotidiana...*, pp. 61-69.

57. L'inventari d'aquest mercader es troba al manual ja citat, AHPB, ANÒNIM, *Inventario por orden alfabético de los bienes relictos del difunto Arnaldo Salavert, de Palermo* (1436). Pels testaments dels seus familiars hem constatat que es tracte d'un mercader de la ciutat de Barcelona, que va morir a Palermo en un dels seus viatges (Cfr. el testament d'Antoni Salavert del 4 de setembre de 1433, nebot seu, a AHPB, Bernat PI, *Secundus liber testamentorum*, 1417-1440, 69v°-74v°).

refinats s'haurien anat imposant a la ciutat, precisament a través de la activitat dels mercaders, que viatjaven molt més i, a més, estaven ja molt arrelats a la ciutat com per tenir una especial cura per la seva neteja. «Aixugamans», tovalles, tovalloles, tovallons i tota mena d'estris per a aquesta finalitat hi són sempre presents amb gran quantitat. Aquesta es una característica molt peculiar dels mercaders, que van ser els primers en adoptar quotidianament aquestes formes més refinades a la ciutat (que en un principi estaven només reservades per la alta noblesa) i, el que és encara més important, els qui les van generalitzar.

En aquest aspecte, no deixa de sorprendre també la profusa utilització de llençols i tots els estris necessaris pel llit,⁵⁸ si bé en molts casos porten afegit el terme «squinqats», que ens dóna la idea de que deuriem amortitzar al màxim aquest material. Trobem també documentats força coixins, que solen estar plens de plomes. Els llits sembla que tenen una estructura molt consistent, i no deuen haver variat massa des de temps enrera.⁵⁹

Les cases dels mercaders tenien una bona il·luminació. A més de la preocupació per l'entrada de la llum natural (que ha quedat ben palesa en les belles finestres gòtiques que encara conservem a la ciutat), no escatimen mitjans per a aconseguir la llum que faci falta. Això, que pot semblar una dada sense més transcendència, ve determinat en gran manera per la nova concepció del temps inherent al mercader baix-medieval,⁶⁰ que va portar a una major dinamització del treball a hores sense llum natural. Relacionat amb això també estava la contínua preocupació d'augmentar ganàncies, que està en la base de tota l'activitat mercantil. «Canelabres», lluminàries, ciris i altres tipus d'objectes de lluminària comparteixen aquesta funció.

Les parets («perets», en la grafia dels documents) no eren, ni de bon tros, fredes ni estaven nues: en tenim contínues referències als inventaris. Hi pengen teles, espases, armes, etc. Malgrat que els mercaders deuriem tenir les seves armes (és possible que molts dels seus viatges demanessin una certa seguretat personal) les que quedaven penjades a les parets deuriem ser purament ostentatives, de luxe o decoratives.

Els mercaders, a més de tots els articles assenyalats, que estaven destinats a l'ús

58. En l'inventari dels béns de Jaume Soler, mercader de Barcelona, fet el 24 de novembre de 1420 (AHPB, Simon CARNER, *Secundus liber inventariorum et encantum*, 1415-1429, ff. 166r^o-168v^o) trobem molts d'aquests objectes complementaris del llit: cobrellits -cobrellit de canamàs (f. 166r^o)-, llençols -II lansols tots squinsats e de poca valor (id.)-, flasades -I flassada blanca ab listes negres e vermelles als caps, vella (id.)-, matalassos -un matalàs tot squinsat ab sotana e cuberta de canamàs vert (id.)-, la màrfega (també dita sacrillet, que sempre va col·locada directament sobre la superfície de fusta) -una marfaga plena de palles de poca valor- (id.)-, coixins -III coixins de cap plens de fluxell de poca valor (id.)-, etc.

59. Els elements que es troben a les llars barcelonines de començaments del segle XIV referents a aquest aspecte no varien gens dels que ens hem trobat per la primera meitat del segle XV (vegeu l'article ja esmentat de Flocel SABATER, *Els objectes de la vida quotidiana...*, pp. 69-72).

60. Vid. nota 33.

personal o de la seva família, vivien enmig de les seves eines de treball. Des d'unes balances⁶¹ fins als llibres de comptes⁶² sobre la taula de treball, passant per una casa plena de cofres.⁶³ Dins la casa del mercader Antoni de Noguères trobem una botiga, «que és devant lo portal maior»,⁶⁴ unes pessets de ferro, llibres de comptes i altres objectes relacionats amb l'ofici del mercader.

El mercader Marc Seyol, que sembla que comptava amb força mitjans, tenia diverses botigues a prop d'on vivia, però relativament separades unes de les altres; l'inventari dels seus béns ens permet saber quines eren les eines de la feina quotidiana del mercader: balances, carretons, caixes, taules, cofres, pimenteres, paneres, cabassos, etc.⁶⁵ En aquestes botigues no hi manquen mai articles decoratius, que alguns cops són estris militars: el mercader Arnau Salavert conserva una espasa, dos ballestes i un broquer.⁶⁶

La vida cultural i religiosa del mercader també tenen una àmplia representació en les cases dels mercaders. Per aquests dos aspectes, que només podem esmentar superficialment en aquest article, és imprescindible una anàlisi de les biblioteques dels mercaders⁶⁷ i de les «taules» i els «oratoris» amb temàtica religiosa que, dins de les cases, es troben amb abundància.

Són potser aquestes les manifestacions externes més característiques i que poden donar més llum per l'esbrinament de la cultura, la religiositat i, en definitiva, la mentalitat del mercader. Cadascun d'aquests camps es mereixen treballs monogràfics per la seva extraordinària eloqüència, ben complementats per la filologia i la història de l'art respectivament.

Una recollida sistemàtica de les biblioteques dels mercaders del segle XV que estem duent a terme ens ha permès concloure que la seva preocupació cultural era

61. Vid. l'inventari del mercader barceloní Bernat Riba (AHPB, Simon CARNER, *Quantum liber inventariorum et encantum*, 1438-1445, f. 1r°).

62. Els llibres de comptes normalment es troben en llocs diferents dels altres llibres de la biblioteca, atesa la seva funció purament professional, i solen anar acompanyats d'altres documents de pràctica mercantil. Veure, per exemple l'«armari ab algunes cartes e llibres de comptes e altres papers» que té el mercader Antoni de Noguères (AHPB, Simon CARNER, *Secundus liber inventariorum et encantum*, 1415-1429, f. 157r°).

63. Vid. l'inventari d'Isabel, dona del mercader barceloní Jaume Boleda (AHPB, Galceran BALAGUER, *Pliego de inventarios*, 1463-1510, plec n.3).

64. Vid. la citació de la nota 62 *in fine*.

65. AHPB, Simon CARNER, *Tercius liber inventariorum*, 1430-1438, f. 380r°-381r°.

66. AHPB, ANÒNIM, *Inventario por orden alfabético...*, f. 6r° (on es documenten tres espases diferents) i 2r° (dos ballestes i un broquer).

67. Dins l'extensa bibliografia sobre aquesta temàtica, podríem destacar, per la afinitat amb el tema que estem tractant i per la generosa informació que contenen, Josep Maria MADURELL i MARIMON, *Manuscrits en català anteriors a la impremta (1321-1474). Contribució al seu estudi*, Barcelona, 1974 i Carme BATLLE, «Las bibliotecas de los ciudadanos de Barcelona en el siglo XV», a *Libro et lecture en Espagne et en France sous l'Ancien Régime*, París, 1981, pp. 15-34.

molt més gran del que normalment s'ha deduït. Són pocs els mercaders que no tenen llibres a les seves cases. No és el moment aquí de fer una anàlisi exhaustiva ni sistemàtica d'aquestes biblioteques, però sí que podem donar algunes dades que ens ajudaran a fer-nos una idea de la magnitud de la seva influència directa en la vida del mercader.

La temàtica de les seves biblioteques es variadíssima: llibres sobre teologia i filosofia,⁶⁸ de temàtica relacionada amb la professió mercantil,⁶⁹ obres dels clàssics,⁷⁰ dels pares de l'església,⁷¹ lúdics,⁷² de temàtica religiosa⁷³ i fins i tot llibres d'esbarjo,⁷⁴ d'acord amb els gustos i preferències de l'època.

El mercader Francesc Girona va deixar, en morir, una biblioteca particular que ens pot donar una idea de l'interès que té aquest aspecte en la vida del mercader barceloní i l'interessant que seria fer-ne un estudi comparatiu amb els altres estaments, del que ja hi ha algun precedent historiogràfic.⁷⁵ En la seva biblioteca hi trobem les *Epístoles* de Sèneca, un tractat de Lògica, les *Històries Troyanes*, els *Diàlegs* de Sant Gregori, un llibre d'Aristòtil, un llibre que tracte d'oratoria, el llibre del *Bon*

68. Sorpren el gran número de les obres d'Aristòtil, de Sant Agustí i de Sant Gregori que hi ha a les biblioteques dels mercaders. Són, després dels llibres de temàtica religiosa, els més llegits (més endavant esmentem la biblioteca del mercader barceloní Francesc Girona, un bon exemple d'aquest interès per les obres clàssiques de temàtica filosòfico-teològica).

69. El mercader Antoni Rubió tenia, d'entre altres, *El llibre del Consolat*; el mercader Joan Sichard, també a comerçaments del segle XV, tenia un *Art de mercaderia* (vid. MADURELL, *Manuscrisos...*, p. 68 i 29).

70. Entre els clàssics, hem trobat referències de Sèneca, Salusti, Boeci (la seva obra *De Consolatione* deuria ser molt llegida), unes poques de Plató (Aristòtil era més conegut i els seus llibres més difundits entre els mercaders) i algunes altres més disperses.

71. Entre els pares de l'Església S. Gregori i S. Agustí eren, sens dubte, els més llegits. De tota manera, la varietat era molt gran, i no es poden fer regles generals pel que fa als més llegits. En la interessantíssima biblioteca del mercader Antoni Cases (inventari fet al 1448) hi trobem volums de Sant Bernat, *De sobre dels Sants Pares*, i de Sant Jeronim (cfr. AHPB, Bernat Pi, *Plec d'inventaris de diversos anys, lligall 25. Inventari del mercader Antoni Cases, 1448*, ff. 13v^o-20v^o, citat per MADURELL, *Manuscrisos...*, p. 72-75).

72. Fins ara hem trobat un «llibre sobre lo joch dels scachs» (de l'inventari del mercader Llorenç Martina, 4 de juliol de 1459, AHCB, *Inventaris*, anys 1454-1459) i un llibre sobre les dames.

73. Són, amb diferència, els més abundants. El *Psalteri* abunda moltíssim, la Bíblia falta en molt poques biblioteques —en forma de Nou Testament o Antic, o tots dos junts—; el *Flos sanctorum*, els *Evangelis* i els que fan referència a la mare de Déu són altres dels que apareixen més a les biblioteques dels mercaders barcelonins.

74. Vid. el testament d'Antoni Salavert, citat a la nota 57. Hi apareixen dos dels més llegits pel que fa referència als llibres d'esbarjo, que eren sobretot els de cavalleria i les històries de la èpica grega: les *Històries Troyanes* i el *Tristany* (Cfr. f. 71r^o). Entre aquests també destaquen els llibres sobre història, tant la recent (hem trobat alguns exemplars del *Llibre dels Fets* de Jaume I) com la dels autors clàssics.

75. Vid. l'estudi citat de Carme BATLLE, *Las bibliotecas...*, on fa un recorregut per les biblioteques dels estaments barcelonins, analitzant monogràficament cadascuna d'elles (ciutadans honrats, mercaders, artistes i mesnestrals).

Company, la *Retòrica Nova* de Ramon Llull, un llibre de *Gramàtica*, un llibre anomenat *Decretals* i la *Política* d'Aristòtil.⁷⁶

Com es veu, un ampli ventall de temes i d'autors de diferents èpoques que ens demostrin fins a quin punt alguns mercaders tenien interès per la lectura. A més, la selecció d'autors i obres crida l'atenció: no és massa difícil adonar-se que són precisament aquests autors els que han arribat a nosaltres com a les figures literàries i filosòfiques més representatives de la seves respectives èpoques. Deixem per un altre treball posterior una anàlisi més profunda de les biblioteques dels mercaders: aquí només preteníem justificar l'interès que pot tenir l'aprofundiment en aquest aspecte tan essencial per l'estudi de la cultura i mentalitat dels mercaders barcelonins.

Pel que respecta a la religiositat, els inventaris també ens mostren el seu protagonisme dins la vida quotidiana dels mercaders. No és estrany trobar habitacions que tenen retaules o imatges de temàtica religiosa, així com l'existència de capelles en algunes de les seves cases. El mercader Lluís Claramunt, per exemple tenia dos oratoris en dos cambres diferents, Arnau Salavert un *oratori* o *retaula*, el mercader Joan Bori va deixar a la seva dona Margarita un *retaula*.⁷⁷

Els exemples es multipliquen i no fan més que ratificar que la vida religiosa tindria un paper preponderant en la vida del mercader. Els llibres de temàtica religiosa, dels quals estan ben fornits les biblioteques dels mercaders, ens fan palesa aquesta presència de l'espiritual. Tanmateix, caldria endegar un estudi dels testaments dels mercaders per acabar de relacionar tots aquests aspectes i fer un anàlisi monogràfic de la religiositat del mercader. De tota manera, i amb les primeres dades que hem recollit, podem afirmar que la religiositat del mercader –pel que fa a les connotacions internes i a les manifestacions exteriors– tenia un pes específic molt elevat dins la seva personalitat.

CONCLUSIONS

Aquestes reflexions, ens han permès endinsar-nos dins del món del mercader barceloní del segle XV des de dos perspectives: d'una banda, la consideració de l'estament mercantil com a grup social específic i ben posicionat dins la Barcelona baix-medieval i, d'altra banda, l'anàlisi d'aspectes més íntims de la vida dels

76. Aquesta biblioteca es pot trobar a AHPB, Calceran BALAGUER, *Pliego de inventarios*, 1463-1510, f. 3r^o-3v^o.

77. En l'esmentat inventari del mercader Marc Seyol (vid. citació de la nota 65, ff. 380r^o-387r^o) trobem un *oratori* on és la *ymatge de la Verge Maria* (f. 383r^o). En el d'Arnau Salavert apareix un *oratori* o *retaula* (AHPB, ANÒNIM, *Inventario por orden alfabético...*, f. 9r^o). En l'inventari de la dona del mercader barceloní Joan Bori, Margarita, se'n descriu l'*retaula de drap en que és pintada la Salutació ab Sant Miguel* (AHPB, Simon CARNER, *Quartus liber inventariorum et encantum*, 1438-1445, 232r^o). Són tres exemples il·lustratius de la religiositat «quotidiana» que se'n desprèn dels inventaris dels mercaders barcelonins.

mercader, com poden ser la seva vida quotidiana, a nivell urbà i familiar, la seva religiositat i els seus gustos literaris.

El que dona unitat a tots aquests comentaris és que es basen en una única font documental: els inventaris *post mortem*. Lluny d'una mera consideració quantitativa de les informacions que ens transmet aquesta font, hem intentat esbrinar la personalitat del mercader barceloní a través de les dades més representatives que els inventaris ens aporten. És important, però, no quedar-se en el camp de les dades aparentment més significatives: un objecte a la rera-cambre pot ser més útil en aquest sentit que cinquanta volums d'una bona biblioteca.

L'estudi del mercader a través dels seus inventaris hauria de venir complementat, en una segona fase, per altres treballs sobre els diferents estaments de la ciutat i en l'aprofundiment d'altres fonts documentals. Però, malgrat les limitacions que aquests estudis més parcials tenen, esperem haver contribuït a una major comprensió de la figura del mercader, que tanta transcendència va tenir en el paper jugat per Catalunya a la Mediterrània durant els segles baix-medievals.